

הערות והארות
בתורת מרן האור לציון יתקבלו במייל
a7205308@gmail.com

גליון 72
ראש השנה
תשפ"ז

לתרומות והנצחות
ומסירת שמות לברכה והצלחה
a7205308@gmail.com

אור מציון

השיעור השבועי
מרן הגאון רבי בן ציון אבא שאול שליט"א
בית הכנסת אוהל רחל
רחוב פולנסקי ירושלים

מורינו הגאון רבי בן ציון אבא שאול שליט"א
ראש ישיבת אור לציון ירושלים

הלכות ראש השנה שחל בשבת

העולם. והענין הוא, כי בתחילת ביקש הקב"ה לברוא את העולם במידת הדין, ולכן כל ששת ימי בראשית מוזכר אלוקים, ואח"כ ראה שאין העולם ראוי להתקיים ושינתף מידת החסד למידת הדין, וזה נאמר בפסוק "אלה תולדות השמים והארץ בהיברתם" ואומרים חז"ל אל תקרי בהיברתם אלא באברתם, שמכח זכותו של אברהם נברא העולם במידת רחמים, וכך מבואר בפרשת העקידה, שבתחילה בשעת הנסיון כל שמות ה' הם אלוקים שזה דין, ורק אח"כ שכתוב "ויקרא אליו ה' מן השמים" כתוב שם הויה שזה רחמים, שבמעשה העקידה נהפך ממדת הדין למדת החסד והרחמים, וזה שאנו מתפללים שיתהפך למידת החסד כמו בעקידת החסד.

עיקר הזכרת מעשה העקידה, נעשה ע"י שופר של איל, שמזכיר את אילו של יצחק. אמנם גם בר"ה שחל בשבת, כל הפעולות שנעשים ע"י השופר בכל שנה, בשנה זו נעשה ע"י השבת. דהגמ' מקשה סתירה שכתוב "יום תרועה" ומאידך כתוב "זכרון תרועה", ומיישב שזכרון תרועה הכוונה לר"ה שחל בשבת, והגמ' דוחה את זה, כי אם זה היה מדאורייתא איך תוקעים במקדש, ובהכרח שזה רק גזירה, אבל בירושלמי כן כתוב הדרשה הזאת, והיינו שחכמים הסמיכו את זה על הפסוק, שמתקיים היום תרועה ע"י השבת ואף שלא תוקעים יש זכרון תרועה.

ולכן אם אמר בתפילה "יום" תרועה" יצא, ולכתחילה אנו מזכירים "זכרון תרועה" כדברי הירושלמי.

הזכרת שבת בתפילות ראש השנה

בתפילה צריך להזכיר את שבת וזה לעיכובא, גם בפתיחה וגם בחתימה. וכן בתפילת מוסף מזכירים את השבת "את מוספי יום השבת ויום ר"ה הזה". ובאמת בכל שנה אנו נוהגים להזכיר "מוספי" מחמת קרבת המוסף של ר"ח שהקריבו בביהמ"ק מלבד הקרבנות של ר"ה, ורק לא אומרים את זה במפורש כי כתוב "בכסא ליום חגנו" שהר"ח מוסתר, כדי שלא יהיה ברור מתי יתקדש החודש (ויש בזה דברים נשגבים לבלבל השטן). לדעת רבינו משולם בכלל לא מקריבים קרבנות של ר"ח בר"ה, אך ר"ת דחה אותו מתוספתא מפורשת.

מנהג בני אשכנז שלא אומרים יעלה ויבוא בתפילת מוסף של ר"ה, כמו שלא אומרים בשאר ימים טובים, כי כבר בנוסח התפילה עצמו מוזכר הבקשה הזאת. אך מנהגינו כן לומר יעלה ויבוא במוסף, כי זה מאוד מתאים עם תפילת הזכרונות. ואם שכח יצא, כי זה לא מעכב.

רבי יצחק הלוי רבו של רש"י התקין לומר בתפילת המוספים בכל החגים

עקירת מצות שופר בר"ה שחל בשבת, אמירת תשליך בשבת

מסקנת הגמ' (יומא ז') שיש כח ביד חכמים לעקור דבר מן התורה בשב ואל תעשה, ולא בקום ועשה, ואפילו אם בשוא"ת עובר על לאו יש כח ביד חכמים לעקור. וזה המשנה הראשונה בש"ס בברכות (ב.), כל הנאכלין ליום אחד מצוות עד שיעלה עמוד השחר, ולמה אמרו חכמים עד חצות כדי להרחיק את האדם מן העבירה, אפילו שמדאורייתא הוא חייב לאכול גם אחרי חצות. וכך ביטלו חז"ל את מצות תקיעת שופר בראש השנה שחל בשבת שמא יבואו לטלטל ד' אמות ברה"ר.

האשכנזים נוהגים מטעם זה, שלא אומרים תשליך בשבת, שלא יבואו לטלטל את הסידור במקום שאין עירוב. והאמת שאצל האשכנזים זה הפה שאסר הוא שהתיר, כי מקור המנהג של אמירת תשליך הוא מראשוני האשכנזים, ורק רבינו האריז"ל תיקן לאומרו, וכך נתפשט המנהג אצל הספרדים, ולכן נוהגים לומר גם בשבת, וצריכים להזהר שלא יבואו לטלטל. ואפשר לומר רק את עיקר התפילה של תשליך, ואת תפילת החיד"א והאידרא יכול לומר אח"כ, כי עיקר ענין אמירת התשליך הוא ללכת למקום נהר כדי להזכיר את עקידת יצחק, ואומרים זאת לפני השקיעה, כי הזמן של יצחק הוא תפילת מנחה (ויצא יצחק לשוח בשדה לפנות ערב).

עיקר הענין שמזכירים את זה ליד הנהר, הוא משום שהשטן הגיע להפריע לאברהם לילך לעקידה ע"י שהפך עצמו לנהר, ונכנס אברהם אבינו עד שכמעט טבע, וצעק הושיעני ה' כי באו מים עד נפש, וגער הקב"ה בשטן. ובתפילת התשליך מזכירים גם את הפסוקים של מי קל כמוך וכו' ותשליך במצולות ים וכו' כשאר נשבעת לאבותינו מימי קדם, וביאור השייכות של זה לעקידת יצחק רואים גם בנוסח התפילה לאחר פרשת העקידה בשחרית שמזכירים את פסוקים אלו. וביאור הענין, כי לאחר העקידה נשבע ה' לאברהם ויצחק, והפסוק "אשר נשבעת לאבותינו" הולך על שבועה זו, כי זה המקום היחיד שה' נשבע לב' אבות ביחד (כפרש"י), ומבואר בחז"ל שלאחר העקידה שאל אברהם את הקב"ה שעתידים בניו לחטוא שמא יעשה להם כדור המבול או כדור הפלגה, והקב"ה נשבע לו שלא יעשה איתם כך, ולכן מזכירים זכות זו ביום הדין.

בר"ה התקיעת שופר נעשה ע"י תפילות השבת

גם בר"ה שחל בשבת, מתפללים את התפילות שרגילים להתפלל קודם התקיעות, ושם מבקשים שיעמוד מכסא דין וישב בכסא החסד והרחמים, וזה דבר פלא שמבקשים מהקב"ה לשנות את כל ההנהגה של

אמירת צדקתך במנחה בר"ה שחל בשבת

בש"ע (סי' תקצ"ח) כתב שאומרים צדקתך כשחל ר"ה בשבת, וכן בש"ע בהלכות יו"ט (סי' תרכ"ג) כתב שאומרים צדקתך כשחל יו"ט בשבת, ומובא שם מרב עמרם גאון שאין יותר מתאים מאשר להגיד צידוק הדעת בשעת הדין. וכן הביא הטור מהגאונים. אך הביא שמנהג נדבורנא שאין לאומרו משום שזה ר"ח, וכן הביא הר"ן שהיה המנהג בספרד, שהיו אומרים רק ביו"ט ורק בר"ה. ולכא"ו צריכים להבין, אמאי לא אמרו שזה יו"ט, ומה צריך להגיע לזה שזה ר"ח. ובפשטות הביאור, דמצד יו"ט אפש"ל שזה יום טוב של דין, ורק מצד ר"ח אין שייכות שזה יום דין.

אך באריז"ל מבואר דבאמת רק ר"ח פוטר את צדקתך, ולא יום טוב, כי שעת אמירת צדקתך זה זמן של עלייה נשמה במנחה של שבת, וכדי שיהיה עלייה צריך מסירות נפש, ועל ידי הזכות של יצחק משה ויוסף שנפטרו בשעה זו מועילה האמירה, אך לר"ח יש כח גדול שגם בלא האמירה של הפסוקים יש עלייה לצדיקים.

כיום נתפשט המנהג שלא לומר בכל יום שאין בו תחנון, ויסוד המנהג מהלקט יושר והמהרי"ל. ולכא"ו מהזמן שזה המנהג, כבר אין סיבה לאומרו בר"ה, אך זה כנגד השו"ע. והכח"ח האריך להביא מנהגי הקהילות בזה. והמנהג בירושלים מביא רבינו האור לציון זללה"ה, שלא אומרים צדקתך.

קיצור שיטות הראשונים ודיני התקיעות

בשנים שעברו הארכו בשיעור אורך התקיעות, ונביא הדברים בקצרה. דעת רש"י שג' טרומטין זה נחשב תקיעה, ודעת הרמב"ם שארבע וחצי טרומטין, ולדעת התוספות צריך תשע.

ובשיטת התוס' יש מחלוקת, דדעת הראב"ד שזה הולך בכל התקיעות, ודעת התוספות עצמם שכל זה בתקיעה של תש"ת ותר"ת אך בתשר"ת צריכים י"ח, ולכן צריך יותר להאריך בתקיעה של תשר"ת.

מתוך מחלוקת זו, באנו לידי מחלוקת כמה אורך של כל שבר, שלדעת רש"י מוכרח דזה רק ב' טרומטין, כי זה בודאי לא כמו התקיעה, ולדעת התוס' ודעימיה אורך של כל שבר הוא ג' טרומטין. והיה אומר רבינו האור לציון שיש מאוד להזהר, שלא לעשות את השברים יותר מד' כדי שלא יפסל כל התקיעות לדעת הרמב"ם, והיה אומר שקשה מאוד לצמצם בין ג' לד' זה קשה מאוד, אך יש לדקדק בזה. (ולדעת רש"י לא יוצאים בזה יד"ח, ולכן היה הדוד רבי יעקב אבא שאול, להוציא יד"ח את מרן רבינו האור לציון זללה"ה בביתו לאחר תשליך את התקיעות גם לדעת רש"י שכל שבר הוא פחות מג', והיה נוהג את זה רק ביום הראשון להחמיר מדאורייתא, אך לא רצה לתקוע בבית הכנסת שלא לשנות את המנהג). המהרי"ל דסקין לאחר תפילת מוסף היה יושב בביתו והיו באים כל בעלי התוקע של ירושלים להוציא יד"ח כל איש לפי שיטתו, אך החכם זללה"ה לא היה נוהג אלא לצאת יד"ח את שיטת רש"י.

גם לגבי התרועה יש מחלוקת, שאנו נוהגים לעשות תרועות ע"י תקיעות קצרות, אך מנהג התימנים והבבלים לעשות תרועה שנשמעת כמו יללה כפי פשטות הגמ' "יילולי יליל", אך רבינו מרן האור לציון זללה"ה הורה שגם מי שמנהג אבותיו כך אינו צריך להקפיד בזה. אמנם היה שנה אחת שהתפלל אצלו אחד בבלי, ותקע לו מרן האור לציון זללה"ה כפי שיטתו. וידוע שיש משמעויות בראשונים לכאן ולכאן, ולכן יש מקום להחמיר לשמוע תרועה זו.

שיטת הרמב"ן שההבדל בין תקיעה לשברים אינו באורך התקיעה כמו התוס' לעיל, אלא שיש הבדל באיכות התקיעה, ששברים זה קול שבור, ותקיעה זה קול פשוט. ומנהגינו לעשות כהתוס', שהשברים הם פשוטים (ורק היו שעושים קצת מנגינה, אבל החכם מרן רבינו האור לציון זללה"ה

את הפסוקים של קרבנות המוסף של אותו מועד, ובאשכנז בתחילה לא נהגו כך, ורש"י נשאל על זה מפני מה לא נהג רבי יעקב בר יקר לאומר את זה, והשיב שאף שגם הוא סבר שנכון לומר מפני ענותנותו לא שינה את המנהג.

בגמ' בסוף ר"ה (לה). כתוב שכיון שאמר "כמו שכתבת עלינו בתורתך על ידי משה עבדך יצא", כמעט כל הראשונים מסבירים שמדובר על פסוקי הקרבנות, ולכן גם אצלינו נוהגים לא לומר את כל הפסוקים בפרטות, ומספיק לומר כמו שכתבת בתורתך, וכ"כ מרן הבית יוסף בשם רבינו ירוחם.

אמנם שיטת ר"ת דדברי הגמ' הנ"ל נאמר על פסוקי מלכויות וזכרונות ושופרות, שלא צריך להזכיר את הפסוקים ומספיק במה שאומר ככתוב בתורתך. והרא"ש הקשה על זה, דהרי במשנה מפורש שאין פוחתין מי פסוקים של מלכויות וזכרונות ושופרות, ואיך יתכן שבדיעבד יצא בלא לפרש הפסוקים.

הגמ' בר"ה (כו) אומרת דאנן מצלינן בר"ה "זה היום תחילת מעשיך וזכרון ליום ראשון", זה כר"א שבא' בתשרי נברא העולם, ותוס' שם כותבים שאפילו לר' יהושע שהעולם נברא בניסן, אך זה תחילת מעשיך למשפט.

הזכרת פסוקי מלכויות וזכרונות ושופרות, חידוש אאמו"ר מרן הגאון רבי אליהו אבא שאול זללה"ה בהזכרת זכרונות

אומרים עשר פסוקים של מלכויות ועשר של זכרונות, ובשופרות מפליגים יותר. גם במלכויות מזכירים יותר ממה שצריך, כי בחלק מהפסוקים מוזכר כמה פעמים "מלך", ואין בזה מניעה להזכיר הרבה פסוקים.

אמנם בזכרונות המניין מצומצם י' פסוקים. ושמעתי ממו"א ועט"ר הגר"א אבא שאול זללה"ה להעיר בזה הערה חשובה למעשה, דהנה הפסוק "טרף נתן ליראיו יזכור לעולם בריתו" מובן שיש כאן זכרון שזכרוננו בא לפני הקב"ה, אך הפסוק "זכר עשה לנפלאותיו חנון ורחום ה'" לא מוזכר בו כלל שהזכרון שלנו ב' לפני ה', אלא שה' ציווה אותנו לעשות מצוות כדי לזכור את נפלאותיו. ואף שהרמב"ם העתיק את הפסוק הזה, אך הוסיף עוד פסוק "זכר לעולם בריתו דבר ציווה לאלף דור", וכך הנהיג מו"א זללה"ה ביישיבה גם בלחש וגם בציבור, שלאחר הזכרת שני הפסוקים האמורים, אומרים "ונאמר זכר לעולם בריתו וגו'", ואף שלא הנהיגו כן הקדמונים, מ"מ כיון שברמב"ם מפורש לומר כן, ויש בזה סברא, וגם אין בעיה להוסיף עוד פסוקים בזכרונות, עדיף וראוי לומר כן. (בחיי מרן רבינו האור לציון זללה"ה לא עלתה ההערה לפניו ואינו יודעים דעתו בזה).

אמירת זכרנו לחיים, פירוש האריז"ל בפפילות הבקשה

מר"ה מתחילים להתפלל "זכרנו לחיים", ויש דעה בראשונים שזה מעכב, אך להלכה לא חוזרים, אך יש להקפיד מאוד לאומרו, כי רבינו האריז"ל וכן הרש"ש תיקנו כוונות גדולות במאמר זה, וזה הסיבה הפנימית שעשו מנגינות ארוכות בפסוק זה, וגם על דרך הפשט יש ענין להאריך בזה.

ויש מהאר"י ז"ל פירוש לפסוק זה, דלכאורה הפסוק כפול, שבתחילה כבר מבקשים זכרנו לחיים ואח"כ שוב מבקשים וכתבתנו בספר החיים. ופירש, דתחילת הפסוק מדבר על כל העניינים הרוחניים, שזכרון זה לשון יותר גבוהה, ולכן אומרים מלך חפץ בחיים, כי זה באמת היעד של חיי הנשמה. ואח"כ מבקשים על חיי הגוף הגשמיים, וע"ז אומרים למען אלוקים חיים, שגם חיי הגוף הם למען עבודת ה'.

במדרש רבה מובא שבר קפרא דרש, "המחו מספר החיים ועם צדיקים אל יכתבו", שמבקשים בתחילה על המחיה של הרשעים הגשמיים, ואח"כ מבקשים שהקב"ה יעקור את הכוחות הרוחניים של הרשעים, וזה יסוד דברי האריז"ל הנ"ל.

בשנים שהיה תוקע, היה תוקע תקיעות ושברים (לגמרי). אך מנהג האשכנזים לעשות את השברים בקול שבור, ויש בזה הרבה אופנים איך לעשות את הקול השבור (ולר' גרשון זצ"ל בפונוביז' היה מנהג מיוחד בזה). ויש שמחמירים לשמוע גם שברים אלו.

יש מחלוקת ראשונים אם תוקעים את השברים והתרועה בנשימה אחת או בשניים, והכרעת השו"ע שבתקיעות דמיושב תוקעים בנשימה אחת ובעומד בשתי נשימות, דעת המשנ"ב לעשות הפסק כל דהו גם כשעושים בנשימה אחת, אך דעת החזו"א לעשות את התרועה והשברים ביחד ממש.

ובכל אלו בשנה זו יש יותר להקל, כי התקיעות הם רק דרבנן.

רבינו האור לציון היה בר"ה מאוד מאוד מתוח, היו רואים את זה עליו, וכל זה היה עד סוף התקיעות של היום הראשון, ומאז היה אומר שנגמר הסיפור, והיו רואים עליו בחוש איך שהמתח יורד. וכך גם בשבת, התפילות הם במקום התקיעות.

פירושי הראשונים שתוקעים במיושב ובמעמד

בגמ' מבואר שתוקעים כשהם יושבים וכשהם עומדים כדי לבלבל את השטן. ויש בזה ג' פירושים בראשונים. רש"י פירש שלאחר שרואה שישראל תוקעים פעמיים, ומסתתמים טענותיו, מחביבות ישראל במצוות. תוס' מפרשים בשם הירושלמי שבתקיעה הראשונה הוא נבהל שאולי זה התקיעה של השופר הגדול. הר"ן מפרש שהתקיעה השנייה היא כדי לשבור את היצר הרע.

ויוצא שכל הבחינות של היצר הרע השופר מבלבל, גם מלאך המות כמבואר בירושלמי, וגם השטן כמבואר ברש"י, וגם היצר הרע כמבואר בר"ן.

תשובות חדשות בהלכה ממרן רבינו ה"אור לציון" זצלה"ה מילה במילה מפי קודשו מרן הקלסת דברי הרב זצ"ס

שמעלת עשרה ימים היא כנגד יום אחד¹. ויום כיפור - אפילו אנשים שהם פשוטים שמצד מעשיהם באמת היה ראוי שהקב"ה לא ירצה אותם, אבל כיון שיום כיפור הוא יום קדוש ונורא, יום סליחת העוון, לכן הקב"ה מכפר בו לכולם, כן יהי רצון! ולפי זה במוצאי כיפור, נתקיים בנו "ועמד כולם צדיקים" (ישעיה ס כא).

*

רבנו נשאל: האם באמת נהגו להתענות בערב ראש השנה. והשיב: "בודאי, כתוב נהגו להתענות, ואפילו קטנים נהגו להתענות"².

1. בדברי רבנו מודגש, שהעבודה בכל ימי עשרת תשובה שנועדה עבור ה'בינוניים' (עי' ר"ה טז ע"ב), היא כמו יום אחד של ערב ראש השנה עבור הצדיקים.

2. בספר רבנו האור לציון כרך ג' עמוד 275-276 מסופר, שפעם, בשבת שלפני ראש השנה דיבר רבינו במעלת התענית בערב ראש השנה, והאריך בדינים אלו. אחר השיעור ליוו את רבינו בדרכו קבוצת תלמידים. פתח אחד ושאל לתומו: "כבוד הרב, האם תענית זו היא חיוב?" נעמד רבינו. נעץ בו מבט חודר, ומבלי להתיחס לעצם השאלה האם זהו מנהג חיוב או מנהג טוב, נענה בחרדה: "אם אינך מפחד מיום הדין, אל תצום!"...

מעלת התשובה בערב ראש השנה

בשו"ע סימן תקפ"א סעיף ב' כתב: "נוהגים להתענות ערב ר"ה". והוסיף הרמ"א בהגהה: "והמדקדקים נהגו שכל אחד מתענה עשרה ימים, וכן נכון לעשות", ע"כ.

הטור שם הביא מדרש במעלת ערב ראש השנה, וז"ל: "משל למדינה שחייבת מס למלך ולא נתנו ולא בא אליה בחיל לגבותו, כשנתקרב אליה בעשרה פרסאות, יצאו גדולי המדינה לקראתו ואמרו לו, אין לנו מה ליתן לך, הניח להם שליש. כיון שנתקרב יותר, יצאו בינוני העיר לקראתו, הניח להם שליש השני. כשנתקרב יותר, יצאו כל בני העיר לקראתו, והניח להם הכל. כך המלך זה הקב"ה בני המדינה אלו ישראל שמסגלים עוונות כל השנה, ערב ר"ה הגדולים מתענין ומוותר להם שליש עונותיהם, בי' ימים בינוניים מתענין ומוותר להם ב' שלישים, ביום הכיפורים הכל מתענין ומוותר להם הכל", ע"כ.

ערב ראש השנה מכפר על האהובים, כי גדולי המדינה מתענים ומרצים את הקב"ה, והקב"ה מוחל להם שליש. אחר כך בעשרה ימים שבין ר"ה ליום הכיפורים, הבינוניים מתענים, והקב"ה מוחל להם שליש, באופן

רבינו האר"י אומר, שאם האדם יתענה בו' ימים שבין ראש השנה ליום הכיפורים ויעשה בהם תשובה גמורה, כל יום מהם מכפר על כל העוונות שחטא כל ימיו ביום שכינצא בו, שאם מתענה ביום א' בשבוע, מכפר לו על כל עבירות שעשה בכל ימיו ביום א' שבכל שבוע מכל ימי חייו, ואם התענה ועשה תשובה בכל ז' הימים ההם, יתכפר לו כל עוונותיו שעשה כל ימיו (כמבואר בשער הכוונות דף צ' ע"ג).

אבל תעניות אלו אינם מכפרים לגמרי אלא רק מועילים לענין שאם יש גזירה, היא נדחית, אבל לכפר לגמרי צריך להיות ראויים, ולא כאן מקומו³.

הזכיר בר"ה שחל בשבת "יום תרועה" במקום "זכרון תרועה".

בשו"ע סימן תקפ"ב סעיף ז' כתב: "אם חל בחול, אומר: 'יום תרועה מקרא קודש', ואם חל בשבת, אומר: 'זכרון תרועה'", ע"כ. אם טעה ואמר "יום תרועה" (בשבת) או "זכרון תרועה" (בחול) - יצא ידי חובה⁴. יש אומרים שחייב לחזור עוד פעם, אבל ספק ברכות להקל⁵. אפילו בשבת אומר "יום תרועה" - באמת יום תרועה בשבת, עכשיו אנחנו לא תוקעים, אבל מן הדין היה ראוי לתקוע בו, שבמקום שהיו מקדשין על פי הראיה היו תוקעין. וגם אם אומר "זכרון תרועה" בחול, הזכיר (ויצא ידי חובה).

ואם לא אמר לא "זכרון תרועה" ולא "יום תרועה" - דילג על זה בכלל, לא יצא ידי חובה? הרי אומר "ותתן לנו את יום הזכרון הזה!" זה נוסח הזה לא מעכב בהלכה, אפילו לא הזכיר בכלל לא "זכרון תרועה" ולא "יום תרועה", יצא⁶.

ברכה לשנה טובה מאיש לרעהו

סימן תקפ"ב סעיף ט': "הגה: ונוהגין שכל אחד אומר לחבירו: לשנה טובה תכתב". המנהג לברך איש לרעהו בראש השנה שיזכה ליכתב לשנה טובה, ולא יאמר אדם איך אברך, וכי ראוי אני להתפלל על אחרים. כמו שיש הרבה אנשים שנמנעים מלברך, וכך שמעתי אדם גדול שאומר: "לא ראוי אני להתפלל על כל אחד". ואני חושב זו טעות, והבאתי לזה ראיה מהלכה זו: "נוהגין לומר לחבירו לשנה טובה תכתב", והרי כאן המברך עצמו עדיין לא נכתב לחיים, ויכול לומר מה אני ומה חיי שאבקש מהקב"ה על אחרים שיכתבו לשנה טובה, הלואי שאכתב בעצמי, אלא נהגו לברך.

3. דעת רבינו נתבארה בספר אור לציון תשובות ח"ד פרק ו' בבאורם לתשובה ט', שסיים: "אבל עדיין צריכים לתקון תענית שובבי"ם". ומבואר כוונתו, שלכפרה ממש מקומו בתענית שובבי"ם.

ומשמע עוד מדברי רבינו כאן, שרק על התענית של עשרת ימי תשובה אומר כן, אבל על התענית של ערב ראש השנה לא, אלא היא כפרה גמורה. וכן משמע מספר אור לציון שם, שהובא כן רק בתשובה הנ"ל על דין התענית בעשרת ימי תשובה, אך בתענית ערב ראש השנה (שם פרק ב תשובה א) לא נכתב דבר זה. ומבואר שהתענית ערב ראש השנה תוקפה רב יותר, וכן חזינן ממה שהביאו הפוסקים כאן להלכה. ועוד יתכן החילוק משום שהיא לגדולים שכפרתן קלה טפי. (ודו"ק בלשון רבינו לעיל, דיום אחד של ערב ראש השנה הוא כמו עשרה ימים של עשי"ת).

4. וכן כתב הפרי חדש שם דאם אומר "זכרון תרועה" בחול יצא, שהרי התורה קראה אותו (ויקרא כג, כד) "זכרון תרועה" אע"ג דמדאורייתא תוקעים גם בשבת. וראה שם עוד דגם אם אומר "יום תרועה" בשבת יצא דלכולי עלמא כל שהוא בית דין קבוע וסמוך בארץ ישראל תוקעין בו בשבת, וכן משום דבשאר שנים הוא יום תרועה אע"פ שבשנה זו אינו יום תרועה, אין בכך כלום. וכ"פ להלכה במ"ב אות י"ט, ובכה"ח אות מ"ז.

5. כעת לא מצאנו להדיא מי שאומר שלא יצא יד"ח. ועכ"פ רבינו גם דחה עיקר שיטתם וסבר דיצא יד"ח ומטעמו שהרי כשהיו ב"ד מקדשין ע"פ הראיה היו תוקעין, וגם הוסיף דאין לחשוש לשיטתם, שהרי סב"ל.

6. וראה בדומה לזה בפרמ"ג (שם א"א סק"ג) דכל שסיים כהוגן "יום הזכרון" - אף שלא הזכיר באמצע - יצא.

*

רבינו זצ"ל נשאל, האם גם ביום השני יכול לומר לחבירו לשנה טובה תכתב? והשיב: יש אומרים שלא יאמר כך לצדיקים⁷, אבל האמת שאפילו ביום כיפור יכול לומר "תכתב". כי ממאי נפשך, אם לא נכתב עד אז, מברכו שיכתב עכשיו, ואם כבר נכתב, אין בכך דבר, הלא אין זו ברכת לבטלה, שהרי "כל ברכה שאין בה שם ומלכות אינה ברכה" (ברכות יב ע"א). רק יתן דעתו לכך שחבירו לא יכעס: "אני צריך את הברכה שלך? ועוד אתה אומר לי תכתב?!"⁸.

ובנוגע לחילוק בין יום טוב ראשון לשני, יש בזה מחלוקת, האם מה שאמרו הפוסקים עד חצי היום, הכוונה גם ליום השני כיון ששני הימים כיום אחד דמו, או שמא רק ביום הראשון⁹. נפקא מינה לענין שינה ביום ראש השנה, שיש שמקילים לישן אחר חצות היום, האם אחר חצות הכוונה רק ליום השני, או אפילו ביום בראשון יוכל לישון אחר חצות. ונראה הפשט שאפילו ביום ראשון אחרי חצות יכול לישון, למי שיש לו כאב ראש¹⁰.

אמר בפסח ובסוכות "יום הזכרון" אם יצא יד"ח - חידוש נפלא של רבינו האור לציון, הנלמד מהלכות ראש השנה.

בשו"ע סימן תקפ"ב סעיף ו' כתב: "אומר בתפלה: ותתן לנו את יום הזכרון הזה, ואינו מזכיר ראש חודש". למה "בכסה ליום חגנו" - זכרון לזה ולזה, שנאמר "וביום שמחתכם ובמועדכם ובראשי חודשיכם כו' והיו לכם לזכרון" - אם כן גם ראש חודש זכרון גם מועדים זכרון, ולכן אינו מזכיר ראש חודש.

לפ"ז, אם אדם בכל התפילות "ותתן לנו את חג הסוכות הזה" או בפסח במקום שיאמר "חג המצות", אומר "יום הזכרון" - יצא. שזכרון לא מוסב לא על ר"ח לבד לא על ראש השנה לבד, אלא מוסב על כל החגים: "וביום שמחתכם ובמועדיכם כו' והיו לכם לזכרון". יוצא ידי חובה. זה לא כתוב...

7. כוונת רבינו לדברי הלבוש (סימן תקצ"ו) שהכתיבה לצדיקים היא בג' שעות ראשונות של היום הראשון, וע"כ אף שכל אדם מחזיק עצמו לבינוני שתלוי ועומד עד יוה"כ, ולכן ממשיך בכל עשי"ת להתפלל ע"ע "כתבנו בספר החיים כו". מ"מ אי"ז מדרך המוסר שאדם יאמר כן לחבירו אחר ג' שעות כי מגנהו בפניו שאינו מחזיקו לצדיק גמור. והמג"א (סימן תקפ"ב סק"ח) כתב שגם בשניות יושב ודן, ולכן יכול לומר כן עד חצות, ע"ש. וזו כוונת רבינו דיש שכתבו שלא יאמר לו נוסח זה אחרי חצות.

8. למעשה אין הכרעה ברורה להלכה בדברי רבינו, האם יכול לומר או לא. ומסגנון הדברים נראה כוונתו להכריע שיכול לומר, ואין בזה חשש מעיקר הדין, ורק אם מכיר בחברו שהוא קפדן ויתרגז מכן, לא יאמר כן.

9. בט"ז (סימן תקפ"ב סק"ד) כתב ע"ד הלבוש הנ"ל: "ולא נהירא, דהא ביום ב' אומר זמן ג"כ מטעם שהעיקר מיום ב' לפעמים כמ"ש סי' ת"ר. ה"נ לזה שיתפלל על חבירו לשנה טובה תכתב, על כן יש לאומרו גם בליל ב' דר"ה", ע"כ. ואילו האליה רבה (סימן תקצ"ו סק"ב) כתב: "ולענ"ד לחלק, דשם ממנהגא דב"ד הוא, ובאמת כיון דבקיאי' בקביעא דירחא עיקר הוא יום ראשון, ואין לומר לחבירו כן", ע"כ. ונראה כוונת רבינו למחלוקת זו, אף שהטעים בדעת הט"ז ששני הימים יומא אריכתא הוא, דהן הן הדברים.

10. וכראה דברי רבינו בקצרה, בספר אור לציון תשובות ח"ד פרק ד' תשובה ח', וז"ל: "נהגו שלא לישן ביום ראש השנה. והעיקר הוא שלא לישן מעלות השחר ועד חצי היום. ולכן מי שקשה לו להשאר עד כל היום, יכול לישן אחר חצות היום, בין ביום הראשון ובין ביום השני", ע"כ. וראה שם בבאורים: "ואף שיש שאמרו שאין ההיתר של הארז"ל אלא ביום שני דראש השנה, ולא ביום הראשון. וראה גם בכה"ח שם אות ל"ו בשם הרב שמון ששון, ע"ש, מכל מקום נראה שהפשט בדברי שער הכוונות הוא, שגם ביום הראשון מותר לישן לאחר חצות היום", ע"כ. ולפי דברי רבינו בשיעורו כאן נראה שהדבר תלוי במחלוקת הפוסקים בענין אמירת "לשנה טובה תכתב" ביום השני.